

Kary dyscyplinarne i nagrody w procesie resocjalizacji skazanych

The rehabilitation role of penalties and rewards in prisons

Abstract

The purpose of this science paper is to show rehabilitation role of penalties and rewards in prisons. What is more, this paper accurately describes efficiency of those instruments and defines rewards system and applicable penalties according to the Polish Criminal Punishment Code. In addition it will show if controlling the misbehavior of prisoners is a significant challenge in polish penal system. In fact, good behavior in prison does not always reflect how the person will act once they are released and rewards do not always give inmates an incentive to behave well.

Keywords

rewards, rehabilitation, penalties, rewards improving situation of the convict in prison, imprisonment

1. Kary i nagrody w procesie wychowawczym

Wpływ kar dyscyplinarnych i nagród na wychowanie skazanych już od jakiegoś czasu stanowi w literaturze przedmiot licznych dyskusji. Na wstępie wypada jednak usystematyzować definicje i zagadnienia związane z tą materią. Rozważania należałoby zacząć od samego procesu wychowania, bowiem właśnie to pojęcie leży u podstaw resocjalizacji. Samo w sobie wychowanie jest to takie oddziaływanie na człowieka, które w efekcie prowokuje osobę poddaną temu procesowi do działań społecznie pożądanych i powstrzymujących od zachowań niepożądanych. Polega ono na stawianiu wychowywanej osobie określonych wymagań, przy jednoczesnym stosowaniu nacisków, mających na celu wyegzekwowanie ich spełnienia¹. W takim bowiem ujęciu nagroda ma motywować do postępowania, które jest zamierzone wychowawczo, natomiast kara ma hamować

¹ A. Lewicki, *Psychologia kliniczna*, Warszawa 1974, s. 414-416.

działania, które z punktu widzenia tego procesu są niepożądane². W piśmiennictwie wskazuje się, iż kara skuteczna nie tylko hamuje naganne zachowanie, ale jednocześnie powstrzymuje od ponownego wystąpienia takiego postępowania. Natomiast skuteczna nagroda powinna wywoływać pozytywne zachowanie i zarazem umacniać pożądaną postawę u osoby poddanej procesowi wychowawczemu³.

Efektywność karania czy nagradzania zależy w dużej mierze od stosunku osoby nagradzającej czy karzącej do osoby poddanej temu procesowi. A zatem kluczowy jest odpowiedni stosunek pomiędzy wychowawcą a osobą wychowywaną. Co więcej, proces wychowawczy, który odbywa się w atmosferze poszanowania i zaufania do wychowawcy, skłania wychowanków do refleksji nad własnym zachowaniem i do wyciągania właściwych wniosków⁴. Kolejną istotną kwestią jest właściwy dobór środków dyscyplinujących wychowanka. Warto pamiętać, iż ten sam zabieg może zostać inaczej odebrany w zależności od tego, w stosunku do jakiej osoby został zastosowany. Dlatego też dla efektywności kar i nagród niezwykle ważna jest ich odpowiednia indywidualizacja⁵.

Wskazane wychowawczo jest także konsekwentne egzekwowanie kar czy też udzielanie nagród. Kara niewymierzona działa bowiem jak nagroda i utrwała w wychowanku niepożądaną postawę. Z kolei brak obiecanej nagrody jest dla takiej osoby swoistą karą i może utwierdzić w przekonaniu, że praca nad własnym zachowaniem nie ma najmniejszego sensu⁶. Jednocześnie należy pamiętać, iż największą skutecznością cieszą się kary i nagrody stosowane bezpośrednio po dokonaniu czynności, na podstawie której mają być stosowane. Wpływ kary czy też nagrody na utrwalenie pozytywnej lub negatywnej oceny danej czynności maleje zatem wraz z upływem czasu⁷.

2. Cel kar dyscyplinarnych i nagród stosowanych wobec skazanych

Zgodnie z brzmieniem art. 67 § 1 k.k.w. „Wykonywanie kary pozbawienia wolności ma na celu wzbudzenie w skazanym woli współdziałania w kształtowaniu jego społecznie poświadczonych postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego i tym samym powstrzymania się od powrotu do przestępstwa”⁸. Zatem podstawowym celem wykonywania kary pozbawienia wolności jest

² *Ibidem*, s. 419-420.

³ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *Pedagogika resocjalizacyjna*, Warszawa 1971, s. 333-335.

⁴ A. Lewicki, *op. cit.*, s. 421-422.

⁵ S. Mika, *Skuteczność kar w wychowaniu*, Warszawa 1969, s. 244-246.

⁶ Cz. Czapów, S. Jedlewski, *op. cit.*, s. 338.

⁷ W. Łukaszeński, *Teoria zachowania się a problem kary*, Warszawa 1971, s. 84-85.

⁸ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557), dalej k.k.w.

prewencja szczególna, a więc takie oddziaływanie na sprawcę czynu zabronionego, aby zapobiec w przyszłości popełnianiu kolejnych przestępstw. Chodzi o to, aby w wyniku odpowiedniej motywacji pobudzić skazanego, tak by pracował nad poprawą swojego postępowaniem i w efekcie po opuszczeniu jednostki penitencjarnej żył w zgodzie z obowiązującym porządkiem prawnym⁹. Jak zatem możemy wyinterpretować z powyższego przepisu, jednym z wymienionych przez ustawodawcę celów kary pozbawienia wolności jest poprawa skazanego, a zatem jego resocjalizacja¹⁰. W tym miejscu należy nadmienić, iż wskazane w art. 67 cele wykonywania kary pozbawienia wolności na gruncie prawa karnego wykonawczego realizowane są za pomocą środków oddziaływania penitencjarnego, które to z kolei powinny spełniać funkcję kształtującą i utrwalającą pozytywne, społecznie pożądane postawy i jednocześnie przeciwdziałać zjawiskom, które mają negatywny wpływ na skazanego¹¹. Kodeks karny wykonawczy z dnia 6 czerwca 1997 r. wśród podstawowych środków oddziaływania penitencjarnego zgodnie z art. 67 § 3 wymienia: pracę, nauczanie, zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe, podtrzymywanie kontaktów z rodziną i światem zewnętrznym oraz środki terapeutyczne. Natomiast aktualnie obowiązujący Regulamin organizacyjno-porządkowy wykonywania kary pozbawienia wolności w § 40 wskazuje również na nagradzanie i karanie dyscyplinarne¹². W piśmiennictwie wskazuje się, iż kary i nagrody mogą stanowić środek resocjalizacji skazanych. Karanie bowiem służy potępieniu asocjalnej postawy, a także dezaprobowanie nagannego zachowania, natomiast udzielanie nagród ma na celu afirmację pozytywnej postawy¹³.

Zgodnie z treścią art. 137 k.k.w. „Skazanemu wyróżniającemu się dobrym zachowaniem [...] mogą być przyznawane nagrody. Nagroda może być również przyznana skazanemu w celu zachęcenia go do poprawy zachowania”. Nagroda ma zatem stanowić pozytywny impuls dla skazanego do zmiany i przewartościowania swojego zachowania, co biorąc pod uwagę nacisk, jaki się kładzie na pozytywne bodźce w resocjalizacji, wydaje się być niezwykle ważne z punktu widzenia skutecznego oddziaływania¹⁴. Tego rodzaju dodatnia ocena postępowania osadzonego służy nie tylko zachęcenie do poprawy zachowania czy pozytywnej zmiany osobowości, ale i kształtuje w skazanym przekonanie, iż personel więzienny nie jest wrogo nastawiony do jego osoby¹⁵. Należy również pamiętać, iż nagradzany osadzony, który wyróżnia się dobrą postawą na tle całej społeczności

⁹ L. Bogunia, T. Kalisz, *W sprawie interpretacji art. 67 k.k.w. Rozważania o celach wykonywania kary pozbawienia wolności i kierunkach współczesnej polityki penitencjarnej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2010, t. XXVI, s. 125-126.

¹⁰ B. Stańdo-Kawecka, *Prawne podstawy resocjalizacji*, Kraków 2000, s. 16-17.

¹¹ L. Bogunia, T. Kalisz, *op. cit.*, s. 129-130.

¹² Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. z 2016 r. poz. 2231).

¹³ S. Paweła, *Kodeks karny wykonawczy. Praktyczny komentarz*, Warszawa 1999, s. 214-215.

¹⁴ A. Jaworska, *Leksykon resocjalizacji*, Kraków 2012, s. 401.

¹⁵ S. Paweła, *Kodeks...*, s. 314-315.

zakładu karnego, może w efekcie stanowić inspirację dla pozostałych więźniów, którzy zachowują się naganie lub też których zachowanie jest zwyczajne. W związku z tym w piśmiennictwie podkreśla się, że nagroda może swoim pozytywnym oddziaływaniem obejmować nie tylko osadzonego, któremu jest udzielana, ale także pozostałych, którzy widzą samą możliwość jej otrzymania¹⁶.

W myśl art. 142 § 1 k.k.w. skazany za *przekroczenia*, do których zaliczamy zachowania polegające na: „zawinionym naruszeniu nakazów lub zakazów wynikających z ustawy, regulaminu lub innych przepisów wydanych na jej podstawie albo ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy porządku”, podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej. W doktrynie podkreśla się, iż kary spełniają podwójny cel w procesie oddziaływania penitencjarnego. Z jednej bowiem strony zapewniają prawidłowy tok wykonywania kary pozbawienia wolności, a co za tym idzie skuteczność resocjalizacji w trakcie jej odbywania poprzez utrzymanie porządku i dyscypliny, z drugiej same w sobie są środkiem oddziaływania na skazanych, gdyż uświadamiają osadzonym naganność ich postępowania i nieopłacalność niektórych niepożądanych zachowań¹⁷. Przy czym wskazuje się, iż kary dyscyplinarne nie mogą spełniać wyłącznie funkcji represyjnej, bowiem samo zachowanie dyscypliny nie równa się jeszcze przeobrażeniu postawy więźnia czy też jego osobowości. Dlatego też nie każdemu karaniu można przypisać efektywność resocjalizacyjną¹⁸. Co więcej, kary wymierzane we wrogiej atmosferze mogą sprzyjać wybuchom agresji. Ważne jest zatem, by zmiana osadzonego wpływała z jego wolnej woli i kształtowała się w poczuciu szacunku i zrozumienia¹⁹.

3. Nagrody i ulgi udzielane w zakładach karnych

Kwestie związane z przyznawaniem nagród i ulg zostały uregulowane w art. 137-141a k.k.w. Wypada zacząć od pierwszego przepisu stanowiącego, iż „skazanemu, który wyróżnia się dobrym zachowaniem [...] mogą być przyznawane nagrody. Co więcej, nagroda może być również przyznana w celu zachęcenia go do poprawy zachowania”. Z tego przepisu możemy zatem wyinterpretować dwie przesłanki, zgodnie z którymi skazany może otrzymać nagrodę. Przede wszystkim nagród udziela się więźniom, którzy wyróżniają się dobrym zachowaniem, a zatem ich pozytywna postawa odznacza się na

¹⁶ Z. Świda, T. Szymanowski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz Ustawy dodatkowe, akty wykonawcze*, Warszawa 1998, s. 317-318.

¹⁷ J. Korecki, *Wybrane zagadnienia resocjalizacji skazanego w Polsce*, „Problemy Wymiaru Sprawiedliwości” 1974, nr 5, s. 114-115.

¹⁸ J. Sikora, *Znaczenie kar w procesie resocjalizacji więźniów*, „Przegląd Więziennictwa” 1959, s. 20-21.

¹⁹ A. Jaworska, *op. cit.*, s. 402.

tle pozostałej społeczności więziennej. Ponadto nagroda może zostać przyznana „w celu zachęcenia skazanego do poprawy swego zachowania”. Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż poprzednia kodyfikacja z 1969 r. nie przewidywała takiej możliwości i ograniczała się jedynie do pierwszej przesłanki²⁰.

Wśród nagród ustawodawca wymienia m.in.: „zezwolenie na dodatkowe lub dłuższe widzenie, zezwolenie na widzenie bez osoby dozorującej, zezwolenie na widzenie w oddzielnym pomieszczeniu, bez osoby dozorującej, zatarcie wszystkich lub niektórych kar dyscyplinarnych, nagroda rzeczowa lub pieniężna, zezwolenie na widzenie bez dozoru, poza obrębem zakładu karnego, z osobą najbliższą lub osobą godną zaufania, na okres nieprzekraczający jednorazowo 30 godzin, zezwolenie na opuszczenie zakładu karnego bez dozoru, na okres nieprzekraczający jednorazowo 14 dni, pochwała, zezwolenie na częstsze branie udziału w zajęciach kulturalno-oświatowych, z zakresu kultury fizycznej i sportu, zezwolenie na przekazanie osobie wskazanej przez skazanego upominku, zezwolenie na odbywanie widzeń we własnej odzieży, zezwolenie na otrzymanie dodatkowej paczki żywnościowej, zezwolenie na dokonywanie dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym, zezwolenie na telefoniczne porozumienie się skazanego ze wskazaną przez niego osobą na koszt zakładu karnego”. Swoistym dopełnieniem przepisów Kodeksu karnego wykonawczego jest aktualny Regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności, który wskazuje dodatkowe nagrody²¹, a zatem lista nagród zawarta w k.k.w. nie jest zamknięta.

Mając na uwadze powyższy katalog, nagrody możemy podzielić na: *wolnościowe*, a ułatwiające utrzymywanie kontaktów z bliskimi oraz pozwalające na czasowe opuszczenie zakładu karnego, a także nagrody *rzeczowe*, które to z kolei wpływają na poprawę sytuacji materialnej osadzonego. Z kolei nagroda polegająca na *zatarciu wszystkich lub niektórych kar dyscyplinarnych* będzie miała istotny wpływ na takie kwestie, jak możliwość warunkowego przedterminowego zwolnienia albo zmiana warunków wykonywania kary pozbawienia wolności na korzystniejsze²². Z powyższego przeglądu wynika, iż nagrody *wolnościowe* są to nagrody dla osadzonych najważniejsze, co więcej nagrody wymienione w regulaminie nie są w tym zakresie korzystniejsze²³.

W kwestii udzielania nagród istotne jest uzasadnienie decyzji. Taką decyzję należy sporządzić pisemnie i podać do wiadomości nagradzanego osadzonego. Natomiast zgodnie z § 43 Regulaminu wykonywania kary pozbawienia wolności gdy za przyznaniem nagrody przemawiają dodatkowo względy wychowawcze, decyzje podaje się również do

²⁰ Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 98.

²¹ Dz. U. z 2016 r. poz. 2231.

²² Z. Świda, T. Szymanowski, *op. cit.*, s. 319-320.

²³ *Ibidem*, s. 319.

wiadomości osób najbliższych skazanego, a także osobom, które odbywają wraz z nim karę pozbawienia wolności²⁴. Nagrody, podobnie jak i kary dyscyplinarne, aby spełniały swe funkcje wychowawcze, a co za tym idzie resocjalizacyjne muszą zostać poddane indywidualizacji. Każdorazowo należy zatem uwzględnić postawę danego osadzonego, zachowanie, które podlega wyróżnieniu, oraz jego cechy osobowości i założenia resocjalizacyjne²⁵.

4. Kary dyscyplinarne wymierzane w zakładach karnych

Skazany podlega odpowiedzialności dyscyplinarnej za zawinione naruszenie określonych zakazów i nakazów, a zatem za przekroczenia dyscyplinarne. Jako że Kodeks karny wykonawczy nie zawiera wyczerpującej definicji wskazanego przekroczenia, zgodnie z brzmieniem art. 142 § 1 k.k.w. należy przyjąć, iż „przekroczeniem będzie każde zawinione naruszenie nakazów lub zakazów, które wynikają z ustawy, regulaminu lub innych przepisów wydanych na jej podstawie albo ustalonego w zakładzie karnym lub miejscu pracy porządku”. Dodatkowo, zgodnie ze stanowiskiem Stefana Leleńta wskazuje powyżej naruszenie może być popełnione jedynie umyślnie²⁶. Ustawodawca nie wprowadził do aktualnego Kodeksu karnego wykonawczego z 1997 roku²⁷ katalogu przekroczeń dyscyplinarnych. Owego wyliczenia nie było również w kodyfikacji z 1969 r.²⁸ Nie znajdujemy go także w Regulaminie wykonywania kary pozbawienia wolności²⁹. Jak zatem widać, zbiór możliwych przekroczeń nie został zamknięty, bowiem formy, w jakich może dojść do naruszenia porządku, mogą być naprawdę różne i uzależnione od wielu kwestii. Natomiast wyodrębnienia możemy dokonać, biorąc pod uwagę obowiązki nałożone na osadzonych we wskazanym Regulaminie. W takim ujęciu do przekroczeń możemy zaliczyć zatem m.in. zawinione naruszenie takich nakazów i zakazów jak: zakaz spożywania alkoholu, środków odurzających czy psychotropowych, obowiązek przestrzegania porządku ustalonego wewnątrz zakładu karnego czy zakaz nieprzyjmowania posiłków³⁰.

O ile katalog przekroczeń dyscyplinarnych nie został w ustawie wyrażony wprost, o tyle katalog możliwych do wymierzenia kar dyscyplinarnych zgodnie z brzmieniem

²⁴ Dz. U. z 2016 r. poz. 2231.

²⁵ S. Paweła, *Kodeks...*, s. 317.

²⁶ S. Leleńta, *Kodeks karny wykonawczy, komentarz*, Warszawa 2001, s. 357-358.

²⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. z 1997 r. Nr 90, poz. 557).

²⁸ Dz. U. z 1969 r. Nr 13, poz. 98.

²⁹ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 21 grudnia 2016 roku w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz. U. z 2016 r. poz. 2231).

³⁰ R. Godyla, *System nagród i kar dyscyplinarnych w kodeksie karnym wykonawczym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 1998, t. II, s. 189-190.

art. 143 § 1 k.k.w. sprowadza się do ośmiu sankcji. Wśród kar możemy zatem wymienić: naganę; pozbawienie wszystkich lub niektórych niewykorzystanych przez skazanego nagród lub ulg albo zawieszenie ich wykonania na okres do 3 miesięcy; pozbawienie korzystania z udziału w niektórych zajęciach kulturalno-oświatowych lub sportowych, z wyjątkiem korzystania z książek i prasy, na okres do 3 miesięcy; pozbawienie możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy; pozbawienie lub ograniczenie możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy; udzielanie widzeń w sposób uniemożliwiający bezpośredni kontakt z osobą odwiedzającą, na okres do 3 miesięcy; obniżenie przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż o 25%, na okres do 3 miesięcy; umieszczenie w celi izolacyjnej na okres do 28 dni. Jednocześnie należy pamiętać o zasadzie humanitaryzmu, która została wyrażona również na gruncie prawa karnego wykonawczego w art. 4 k.k.w. i która sprowadza się do tego, iż kara ma być wykonywana w sposób *humanitarny i z poszanowaniem godności ludzkiej skazanego*.

Zgodnie z art. 144 § 1 k.k.w. kary dyscyplinarne w postaci: pozbawienia możliwości otrzymania paczek żywnościowych, na okres do 3 miesięcy, pozbawienia lub ograniczenia możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych lub wyrobów tytoniowych, na okres do 3 miesięcy, obniżenia przypadającej skazanemu części wynagrodzenia za pracę, nie więcej niż o 25%, na okres do 3 miesięcy, umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni – wymierzone są przed dyrektora zakładu karnego. Pozostałe kary może wymierzyć również osoba upoważniona przez dyrektora zakładu karnego. Ustawodawca akcentuje zatem pozycję dyrektora zakładu karnego jako podmiotu skupiającego pełnię władzy w zakresie zapewnienia w jednostce penitencjarnej bezpieczeństwa, porządku i dyscypliny. Rolę dyrektora ograniczają jednak pewne uprawnienia sędziego penitencjarnego, realizowane w ramach sprawowanego nadzoru penitencjarnego, który to pełni zasadniczą rolę w kształtowaniu odpowiedniej polityki stosowania kar dyscyplinarnych w zakładach karnych³¹. Do tego rodzaju przypadków należy chociażby wymóg uzyskania zgody sędziego penitencjarnego w wypadku nałożenia na obwinionego kary w postaci umieszczenia w celi izolacyjnej powyżej 14 dni (art. 145 § 3 zd. 2 k.k.w.). Wówczas dyrektor zakładu karnego kieruje uzasadniony wniosek o wydanie zezwolenia na nałożenie tego rodzaju kary, wraz z dołączonymi do wniosku aktami osobowymi obwinionego, który może być też zastąpiony raportem o dokonanym przekroczeniu.

Zgodnie z dalszym brzmieniem art. 144 k.k.w. kary dyscyplinarne wymierza się na wniosek lub z urzędu, a przed ukaraniem należy wysłuchać obwinionego, a także

³¹ T. Kalisz, *Sędziowski nadzór penitencjarny. Polski model nadzoru i kontroli nad legalnością i prawidłowością wykonywania środków o charakterze izolacyjnym*, Wrocław 2010, s. 218-220.

zapoznać się z opinią wychowawcy w tym zakresie, a zatem przeprowadzić tzw. *postępowanie wyjaśniające*. Jednocześnie należy pamiętać, iż co do zasady za jedno przekroczenie wymierza się jedną karę dyscyplinarną, a gdy osadzony dopuścił się większej ilości przekroczeń, wymierza się karę, która będzie odpowiednio zaostrzona.

W procesie wymierzania kar dyscyplinarnych szczególnie ważne jest zachowanie zasady praworządności i humanitaryzmu. Jednocześnie mając na względzie konieczność zebrania wyczerpującego materiału dowodowego, należy zapewnić osadzonemu prawo do obrony³², a zatem prawo do korzystania z pomocy obrońcy (art. 8 k.k.w.), odpierania zarzutów i przedstawiania swoich racji. Obwiniony skazany ma prawo do obrony materialnej i może zgodnie z art. 6 § 2 k.k.w. składać (poza wyjaśnieniami) określone wnioski dowodowe. Warto jednocześnie pamiętać, iż skazany może, ale nie musi składać wyjaśnień i podobnie jak w postępowaniu sądowym ma również prawo do milczenia, w myśl zasady, iż nikogo nie można zmuszać do samooskarżania. Dodatkowo w toku postępowania dyscyplinarnego skazany ma prawo do obrony formalnej, a więc może korzystać z pomocy obrońcy (art. 8 k.k.w.) lub ustanowionego przedstawiciela (art. 42 § 1 i 2 k.k.w.)³³.

Z powyższego wynika, iż ustawodawca w art. 145 § 2 k.k.w. w przeciwieństwie do kodeksu z 1969 r. przewidział określoną procedurę w przedmiocie ustalenia, czy istotnie przekroczenie zostało przez osadzonego popełnione i czy jego sprawcy może zostać przypisane zawinione działanie³⁴. Naruszenie zasad postępowania wyjaśniającego może w efekcie zainicjować zaskarżenie przez skazanego decyzji organu karzącego z powodu jej niezgodności z prawem (art. 7 § 1 k.k.w.), określone działania sędziego penitencjarnego (art. 148 § 1 k.k.w.) lub też nawet podjęcie przez Dyrektora Generalnego lub dyrektorów okręgowych poleceń czy też decyzji uchylających sprzeczną z prawem decyzję wydaną przez dyrektora zakładu karnego.

Jednocześnie przepisy obowiązującego kodeksu w myśl zasady indywidualizacji przy wymierzaniu kar dyscyplinarnych pozostawiają organom wykonującym karę pozbawienia wolności możliwość elastycznego reagowania na popełnione przekroczenia. Zgodnie bowiem z brzmieniem art. 146 § 3 k.k.w. w wypadkach, które są uzasadnione względami wychowawczymi, przewidziano możliwość: odstąpienia od ukarania dyscyplinarnego, zawieszenie wykonywania wymierzonej kary na okres do 3 miesięcy, zamianę kary na inną (która będzie mniej dotkliwa), a wreszcie darowanie wymierzonej kary. Przy czym do uzasadnionych względów wychowawczych w piśmiennictwie zalicza

³² A. Kwieciński, *Procedura wymiaru i wykonania kar dyscyplinarnych wobec skazanych na karę pozbawienia wolności. Część I (art. 144 k.k.w.–art. 145 k.k.w.)*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2013, t. XXIX, s. 199-200.

³³ *Ibidem*, s. 214-215.

³⁴ *Ibidem*, s. 212-213.

się takie zachowania obwinionego jak: naprawienie spowodowanej szkody, przeproszenie skrzywdzonego czy niezwłoczne podjęcie pracy³⁵.

5. Kary dyscyplinarne i nagrody jako środek w resocjalizacji skazanych

Zgodnie z obowiązującym Rozporządzeniem ministra sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych „prowadzi się, w każdym systemie wykonywania kary pozbawienia wolności, oddziaływania penitencjarne zmierzające do realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności [...]”³⁶. Oddziaływanie na skazanych odbywa się zatem przy wykorzystaniu pewnych narzędzi. Jednocześnie zgodnie z art. 67 § 3 do podstawowych środków oddziaływania ustawodawca zaliczył: pracę, naukę oraz zajęcia kulturalno-oświatowe i sportowe. W piśmiennictwie akcentowane jest również znaczenie kar dyscyplinarnych i nagród w procesie oddziaływania, a co za tym idzie resocjalizacji osadzonych³⁷, a aktualny Regulamin wykonywania kary pozbawienia wolności uzupełnia o niekodeksowy katalog³⁸.

Resocjalizacja w swoim założeniu opiera się na przekonaniu, iż odpowiednie oddziaływanie na osobowość może wychowanka wtórnie uspołecznić. W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż resocjalizacja rozpatrywana jest też w kontekście powtórnego wychowania. Celem tego procesu jest bowiem ukształtowanie osadzonego w taki sposób, by mógł funkcjonować w społeczeństwie, przestrzegając ustalonego porządku prawnego, a także zasad współżycia społecznego. Dlatego też niezbędne w tym zakresie jest odpowiednie dobranie środków oddziaływania, przy jednoczesnej ich indywidualizacji³⁹. Należy również pamiętać, iż tego rodzaju proces wychowawczy powinien przebiegać w sposób odrębny w zależności od danej kategorii skazanych. Proces karania i nagradzania będzie się zatem różnił w przypadku osadzonych kobiet, inaczej będą wykorzystywane te środki w odniesieniu do skazanych młodocianych, a jeszcze inaczej należy postępować ze skazanymi wykazującymi zaburzenia czy odchylenia od normy psychicznej. Kobieta ze względu na odrębną konstrukcję fizyczną i psychiczną inaczej

³⁵ S. Paweła, *Kodeks...*, s. 328.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 sierpnia 2003 r. w sprawie sposobów prowadzenia oddziaływań penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych (Dz. U. z 2003 r. Nr 151, poz. 146).

³⁷ P. Franków, *Nagrody i kary dyscyplinarne w systemie oddziaływań penitencjarnych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2011, t. XXVII, s. 196-197.

³⁸ Dz. U. z 2016 r. poz. 2231.

³⁹ P. Wierzbicki, *Indywidualizacja penitencjarna w Polsce*, Warszawa 1976, s. 30-31.

odczuwa izolację penitencjarną. Co więcej, w stosunku do kobiet ciężarnych, karmiących czy też sprawujących opiekę nad dzieckiem istnieją ograniczenia w wymierzaniu kar dyscyplinarnych⁴⁰. Jednocześnie wobec sprawców młodocianych nie stosuje się kar surowych, z uwagi na ich młody wiek. Konieczne jest również zasięgnięcie opinii psychologa czy też pedagoga celem ustalenia, która z możliwych do wymierzenia kar będzie skuteczna. Z kolei więźniowie przejawiający odchylenia od normy psychicznej powinni być karani w taki sposób, by sam proces karania nie pogłębiał dotychczasowych zaburzeń. Należy również pamiętać, że nie każde zachowanie tej grupy będzie w istocie przekroczeniem. Może zdarzyć się bowiem tak, iż nieprzestrzeganie przez osadzonego ustalonego porządku wynika wyłącznie z jego choroby⁴¹.

Jednocześnie zwrócić należy w tym kontekście uwagę na wpływ samego procesu karania i nagradzania na resocjalizację skazanych. W literaturze przedmiotu wskazuje się bowiem, iż środki w postaci kar dyscyplinarnych i nagród spełniają nie tylko funkcję dyscyplinującą, ale i reedukacyjną. Sprzyjają zatem ponownemu wychowaniu więźnia, przy czym istotne w tym zakresie jest zachowanie odpowiedniej proporcji pomiędzy wymierzaniem kar a udzielaniem nagród. Sam proces karania, bez możliwości udzielenia nagrody nie wpłynie bowiem pozytywnie na zmianę osobowości, gdyż chęć przestrzegania dyscypliny i ustalonego porządku przez osadzonego wynikać będzie ze strachu, a nie ze swobodnie wyrażonej woli. W związku z tym niezbędne jest swoiste dopełnienie w postaci odpowiednio dobranego instrumentarium motywującego więźniów do poprawy i przemyślenia dotychczasowego postępowania⁴².

Przyznać jednocześnie należy, iż w piśmiennictwie spotyka się stanowisko, zgodnie z którym choć karom również przypisywane są względy resocjalizacyjne, to dla jej efektywności lepiej jest nagradzać, aniżeli karać. To nagroda stanowi bowiem pozytywny impuls dla osadzonego, a co za tym idzie wyróżnia jego postawę na tle innych. Natomiast kara dyscyplinarna nie zawsze oddziałuje wychowawczo, gdyż bardzo często postawa zmienia się „pozornie” jedynie z obawy przed jej wymierzeniem⁴³. Kary dyscyplinarne w dużej mierze zabezpieczają bowiem prawidłowy tok wykonywania kary pozbawienia wolności, a co za tym idzie stoją na straży przestrzegania porządku i przeciwdziałania przejawom dezorganizacji⁴⁴.

⁴⁰ T. Szymanowski, *Kobiety w więzieniu. Problemy przestępczości, wykonywania kary pozbawienia wolności oraz powrotu do przestępstwa*, Lublin 1999, s. 131-132.

⁴¹ J. Kozarska, E. Anioł, T. Brzeziński, B. Czajkowska, E. Dębowski, M. Dworski, F. Zygmunt, *Przekroczenia i kary dyscyplinarne w procesie reedukacji więźniów z odchyleniami od normy psychicznej*, „Przeгляд Penitencjarny” 1967, nr 3, s. 50-53.

⁴² S. Jedlewski, *Analiza pedagogiczna systemu dyscyplinarno-izolacyjnego w resocjalizacji nieletnich*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1966, s. 32-33.

⁴³ A. Lewicki, *op. cit.*, s. 228-230.

⁴⁴ S. Paweła, *Kodeks...*, s. 320-324.

6. Zakończenie

Reasumując, system kar dyscyplinarnych i nagród stosowanych w jednostkach penitencjarnych ma niewątpliwie duże znaczenie w procesie oddziaływania na skazanych. Na samym początku swego istnienia środki te miały służyć jedynie utrzymaniu dyscypliny w zakładach karnych, jednak wraz z rozwojem innych nauk, tj. psychologii, pedagogiki czy resocjalizacji zauważono, iż mogą zostać wykorzystane również w procesie resocjalizacji osób pozbawionych wolności. Na zakończenie warto zaznaczyć, iż międzynarodowa polityka penitencjarna, w tym polityka karania dyscyplinarnego i nagradzania uległa w ostatnim czasie unowocześnieniu, a co za tym idzie wykazuje coraz silniejszą tendencję do odchodzenia od klasycznego jej schematu na rzecz pedagogiki i socjologii w celu polepszenia wyników pracy ze skazanymi. Aktem regulującym bezpośrednio kwestie związane ze stosowaniem wobec skazanych odbywających karę pozbawienia wolności kar dyscyplinarnych i nagród są m.in. Europejskie Reguły Więzienne, które zgodnie z postanowieniem reg. 56 stanowią, iż stosowanie procedur dyscyplinarnych powinno należeć do instrumentów wykorzystywanych w ostateczności, a w miarę możliwości należy rozwiązywać spory z więźniami i między więźniami, stosując mechanizmy restytucyjne i mediacyjne⁴⁵. Co więcej, zgodnie z § 30 Reguł Minimalnych określenie, jakie zachowanie stanowi *przekroczenie dyscyplinarne*, a także jaki powinien być rodzaj i czas trwania samej kary, powinno być uregulowane w ustawie lub rozporządzeniu⁴⁶. Z uwagi na fakt, iż ustawodawca nie wymienił kar i nagród w katalogu środków oddziaływania realizujących cele kary, w piśmiennictwie zaczynają pojawiać się wątpliwości co do tego, czy Służba Więzienna powinna mieć tak dalece posunięte władztwo dyskrecyjne, aby stosować kary i nagrody w stosunku do osadzonych, podczas gdy wiele państw z tego instrumentu zrezygnowało. Według niektórych autorów nagrody i kary dyscyplinarne nie spełniają bowiem samodzielnej funkcji resocjalizacyjnej, a jedynie wymuszają poszanowanie dla porządku ustalonego w regulaminie i są bardziej instrumentami technicznymi aniżeli resocjalizacyjnymi⁴⁷.

⁴⁵ Rekomendacja Rec (2006)2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Reguł Więziennych z dnia 11 stycznia 2006 r.

⁴⁶ Wzorcowe Reguły Minimalne Postępowania z Więźniami przyjęte w Genewie w 1955 r. przez Pierwszy Kongres Narodów Zjednoczonych w Sprawie Zapobiegania Przystępczości i Postępowania ze Sprawcami Przystępstw i zaaprobowane przez Radę Gospodarczą i Społeczną w rezolucji 663C (XXIV) z dnia 31 lipca 1957 r. oraz 2076 (LXII) z dnia 13 maja 1977 r.

⁴⁷ S. Paweła, *Prawo karne wykonawcze. Zarys wykładu*, Warszawa 2007, s. 400.

